

DVERGGÅS

Vår minste gås

Dverggåsa *Anser erythropus* er som navnet antyder en av våre minste gjess. Vingespennet er på 115-135 cm og vekta varierer mellom 1500-2200 gram. Grågåsa *Anser anser* har til sammenligning et vingespenn på 150-170 cm og ei vekt på 3400-4200 gram.

Voksne dverggjess har et karakteristisk hvitt pannefelt og tydelig gul øyering. Dverggåsa har mørke flekker under buken. Antall og plassering av flekker varierer mellom fuglene, noe som muliggjør individuell gjenkjenning.

Lyden fra dverggåsa er unik sammenlignet med lydene fra grågås og sædgås *Anser fabalis*, som er vanlige hekkfugler i Finnmark.

Utseendemessig kan dverggåsa forveksles med tundragås *Anser albifrons*. Tundragåsa hekker imidlertid ikke i Fennoskandia (Norge, Sverige, Finland, Kolahalvøya og Karelen i Russland), men kan observeres fåtallig under trekket; vår, høst og også om vinteren i Sør-Norge.

Illustrasjon: Trond Haugskott

En dramatisk nedgang

Hekkende dverggås har historisk hatt et utbredelsesområde fra Fennoskandia i vest til øst i Sibir. Bestanden har siden 1930/40-tallet blitt kraftig redusert. I dag er verdensbestanden (med unger) på høsten anslått til å være 20 000-25 000 individer.

I Norge oppgir skriftlige kilder dverggåsa som en vanlig hekkende fugl på 1920-tallet, fra Nord-Trøndelag til og med Finnmark. Tilsvarende foreligger opplysninger fra Sverige og Finland som forteller om store forekomster av dverggås fram til 1930-tallet. Bestanden i Fennoskandia var anslått til å være på minimum 10 000 individer, før nedgangen på 1940-tallet begynte. I 2015 ble bestanden i Fennoskandia anslått til å bestå av omlag 90-100 individer.

Årsaken til den kraftige reduksjonen av dverggås i utbredelsesområdet synes å være sammensatt. Jakt i raste- og vinterområder trekkes fram som den enkeltfaktoren med størst negativ betydning for bestanden i Russland og Fennoskandia. Menneskelige forstyrrelser, predasjon og tap og ødeleggelse av habitat trekkes også fram som negative faktorer.

I sum har dette ført til at dverggåsa er globalt utrydningstruet, og er oppført som kritisk truet i den norske rødlista. Dverggåsa ble fredet i 1970 og er i dag oppført som prioritert art etter Naturmangfoldsloven.

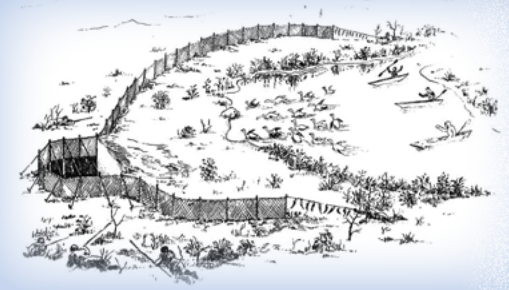

Skutt dverggås i Kazakstan.

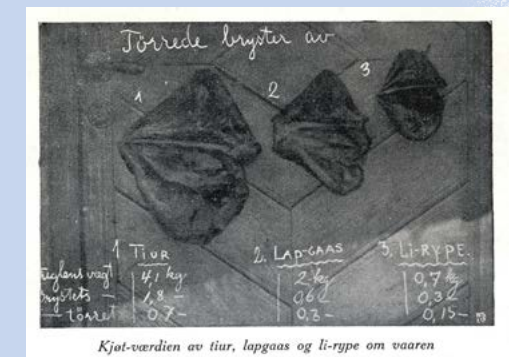
Jakt og fangst av gjess i Finnmark

Mytefangst av gjess synes å ha vært en utbredt fangstmetode i Finnmarks fjellområder fram til 1930/40-tallet. Både dverg- og sædgåsas fjærfellingsperiode inntreffer om sommeren noen uker etter eggene klekkes. I denne perioden er ikke fuglene flygedyktige og derfor svært sårbare for forstyrrelse og predasjon. En utbredt metode knyttet til mytefangst var å benytte båt til å skremme svømmende fugler mot land. På land gjemte resten av fangstlaget seg og avlivet gjessene med klubber eller strupetak. Hunder ble også benyttet under mytefangsten. Årets kyllinger ble av og til fraktet levende ned til bygda, og føret til de var slaktemodne om høsten.

Snarefangst og posteringsjakt med gevær på gåsas raste-plasser om våren, er andre kjente fangst- og jaktmetoder, bl.a. fra Valdakmyra i Porsanger.

Illustrasjonen viser mytefangst av gjess ved Taimyr (Etter Storå, N.; Massfangst av sjøfågel i Nordeurasien, 1968).

Kjøttverdien av tiur, lapgaas og li-rype om våren

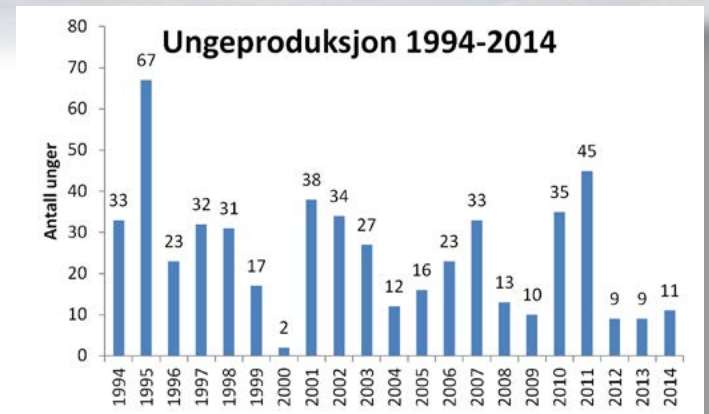
Kjøttverdien av tiur, dverggås og lirype på 1920-tallet. (Etter Evjenth, H.; Finnmarks jakter, 1927).

Kartlegging i Norge

Norsk Ornitologisk Forening (www.birdlife.no) startet i 1987: Prosjekt dverggås. Dette arbeidet var oppstarten på et grundig kartleggingsarbeid bl.a. knyttet til dverggåsas utbredelse i Norge og Fennoskandia. Underveis i prosjektet har det siden 1990 vært en systematisk overvåking av Norges viktigste rasteplass på vår- og høsttrekket: Valdakmyra som er en del av Stabbursnes naturreservat.

Dverggjessene som ankommer Valdakmyra om våren er beregnet til å utgjøre ca 80 % av den fennoskandiske populasjonen. Siden NOF startet sitt overvåkingsarbeid på Valdakmyra har årlig beregnet antall dverggjess aldri oversteg 90 individer. I 2015 ble den fennoskandiske bestanden anslått til å bestå av 20-25 voksne par. I tidsrommet 1996-2014 har ungeproduksjonen i Norge gjennomsnittlig vært

på 22 unger/år. I tillegg har det blitt utført et omfattende arbeid knyttet til kartlegging av trekkruiter som benyttes av den fennoskandiske bestanden. Videre er NOF en sentral partner knyttet til det internasjonale arbeidet, som i dag er etablert for å forsøke å bevare den utryddingstrua dverggåsa.

Figuren viser årlig ungeproduksjon registrert på Valdakmyra i tidsrommet 1994-2014.

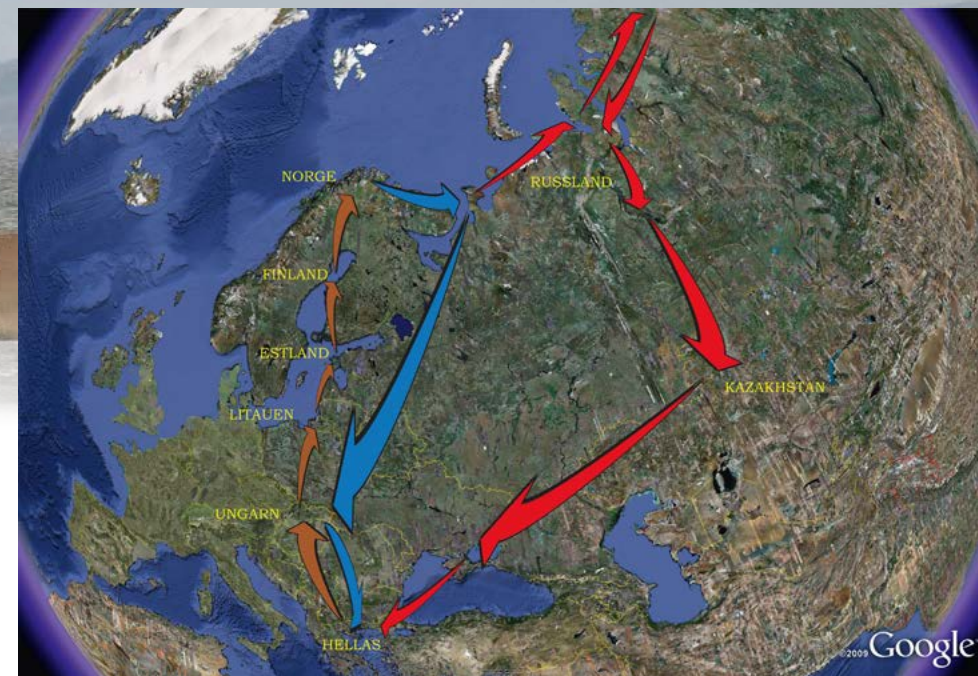
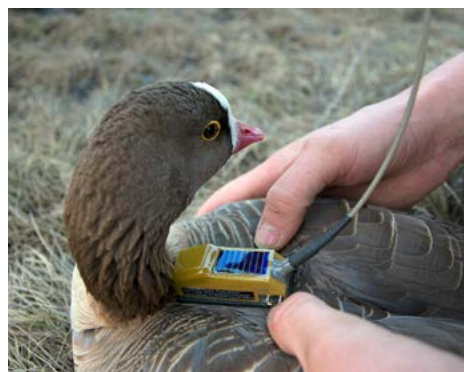

Trekkruiter og års-syklus for den fennoskandiske bestanden

Dverggåsas vårtrekk nordover gjennom Finland har historisk vært kjent. Høsttrekk og vinteroppholdssted for den norske bestanden har imidlertid inntil nylig vært ukjent. I et forsøk på å kartlegge overnevnte, har NOF siden 1995 lyktes å fange 51 dverggjess på Valdakmyra. Alle gjessene har fått påsatt ringer med fargekoder og i tillegg har 11 individer blitt utstyrt med satellittsendere. Dette arbeidet har ført til ny kunnskap knyttet til bl.a. dverggåsas års-syklus.

Dverggjessene ankommer Valdakmyra i Porsanger i første halvdel av mai. Her beiter de på det næringsrike teppesaltgraset en ukes tid, før de i månedsskiftet mai/juni trekker mot hekkeplassene som er lokalisert på den nordlige delen av Finnmarksvidda. Hekkebiotopen er knyttet til større

våtmarksområder hvor selve reirplassen ofte etableres i et kratt av bjørk eller selje. Etter ankomst til hekkeplassen vil dverggåsas alder og hekkesuksess, spille en avgjørende rolle knyttet til videre trekkforløp:

Figuren viser trekkrutene til den fennoskandiske dverggåsas. Rød og blå farge viser høsttrekk. Brun farge viser vårtrekk.

Rød trekkroute: Unge, ikke kjønnsmodne gjess (1-2 åringer) starter i slutten av juni på trekk østover i lag med voksne dverggjess som mislykkes med hekking. Dette trekket kan gå så langt øst som til Taimyr-halvøya i Nord-Russland. Om høsten går trekket fra Taimyr-halvøya videre til rasteplasser i Kasakhstan. Her skiller den fennoskandiske og russiske bestanden lag. Den fennoskandiske bestanden trekker til Hellas hvor den har sitt vinteropphold.

Blå trekkroute: Dverggjess som har lyktes med hekking, myter i nærheten av hekkeområdet og kommer ned til Indre Porsangerfjord i midten av august. Etter ca 3 ukers rasting trekker fuglene videre til Kaninhalvøya ved utløpet av Kvitsjøen i Nord-Russland. Herfra går trekket sørover til Ungarn hvor fuglene kan raste i flere uker før de trekker videre til vinterområdene i Hellas.

Brun trekkroute: Vårtrekket starter fra Hellas i månedsskiftet januar/februar. På vei nordover blir faste rasteplasser bl.a. i Ungarn, Estland og Finland besøkt, før dverggjessene igjen lander på Valdakmyra.

Tiltak for å stoppe bestandsnedgangen

Det er utarbeidet både nasjonale og internasjonale handlingsplaner for dverggås. Felles for disse planene er at de setter opp tiltak som på sikt skal føre til en vekst i den globale bestanden. Tiltakenes karakter varierer med hensyn til hvilke utfordringer hver enkelt nasjon har.

I Norge er bl.a. følgende tiltak innført for å bevare dverggåsbestanden:

- Ferdselsrestriksjon på Valdakmyra i rasteperiodene:
Fra 1. mai til 30. juni og fra 10. august til 20. september
- Jaktforbud i Finnmark på sædgås og kortnebbgås *Anser brachyrhynchus*, for å unngå feilskyting av dverggås. Av samme årsak er det kun tillatt å jakte grågås i kystområder og ytre fjordstrøk i Finnmark. Sædgåsbestanden er også karakterisert som truet (Artsdatabanken 2015)
- Siden 2007 har Statens naturoppsyn årlig utført uttak av rødrev i dverggåsas kjerne-
hekkeområde for å redusere predasjon av egg og fugleunger
- Årlig overvåking av bestanden og kartlegging av den fennoskandiske bestandens
trekkruiter, rasteplasser mv. - i regi av NOF
- Informasjonsarbeid. En rekke tiltak er blitt utført. På internett anbefales følgende sider:
Nettsidene til NOF; www.birdlife.no/prosjekter/dverggaaas.php
Internasjonale sider; www.piskulka.net/
Utstilling «Siste trekk»; stabbursnes.dbit.no/siste_trekk/index.php
Eu-Life prosjekt; wwf.fi/en/lwfg/

Utsetting av dverggås i Fennoskandia

Både i Norge, Sverige og Finland har det vært gjort forsøk på utsettinger av dverggås for å styrke bestanden i Fennoskandia. Fuglene som ble benyttet i det svenske og det finske utsettingsprogrammet, var avkom fra ulike domestiserte dverggjess fra kontinentet. I Sverige ønsket en i tillegg å få etablert en ny vestlig trekkroute ved hjelp av tamme hvitkinngjess *Branta leucopsis*. DNA studier foretatt på oppdrettsbestandene i Finland og Sverige har påvist bl.a. hybridisering med tundragås og bestanden av hvitkinngås som ble benyttet som fosterforeldre. Parallelt har blodprøver hentet fra over 100 villevende dverggjess, ikke påvist hybridisering med noen annen gåseart.

I Norge og Finland er utsettingsforsøkene nå stanset. I Sverige ble også utsettingsprogrammet i en periode stanset, men videreføres i dag basert på avkom fra russiske dverggjess. Ut i fra dagens kunnskap, presentert i den internasjonale og norske handlingsplanen for dverggås, vurderes det svenske utsettingsprosjektet som en trussel for den gjenværende fennoskandiske bestanden av arten. Potensielle trusler er knyttet til endring av trekkroute, habitatpreferanser, genetisk forurensing, sykdomsspredning og andre uforutsigbare negative økologiske effekter.

Ferdseil, naturbruk og friluftsliv med dverggåsa som nabo

En positiv utvikling i dverggåsbestanden er nært knyttet til at en lykkes med det internasjonale samarbeidet som er startet opp. Ut i fra dagens kunnskap så er det overveiende sannsynlig at hvis de norske hekkefuglene forsvinner, så forsvinner også den fenno-skandiske bestanden. Det er derfor svært viktig at brukere av naturen i Finnmark har en grunnleggende kjennskap til dverggåsas biologi og arealbruk i fylket. Vi ønsker derfor å komme med følgende oppfordringer:

Fuglebu ved Stabbursnes naturreservat.

- ♦ **Valdakmyra** i Porsanger er en svært viktig rasteplass på vår- og høsttrekk. Her har du gode muligheter til å få sett dverggåsa. På brinken over myra er det anlagt et fugleskjul som er til fri benyttelse. Ved å benytte dette skjulet minimerer vi sjansen for å forstyrre dverggåsa og andre fugler som raster på myra. Det er også viktig at en overholder reglene knyttet til båndtvang og det tidsbegrensede ferdselsforbudet om våren og høsten.
- ♦ **Indre Porsangerfjord** med fastland og holmer benyttes også til resting i mai/juni og aug/sept. Det er derfor viktig at en viser aktsomhet, særlig ved ferdsel i strandsona og ved besøk til holmene.
- ♦ **Hekkeområdene** på Finnmarksvidda er vide. De første besøkene av dverggås inntreffer allerede i mai. Forstyrrelse av dverggjess på hekkeplassen fra månedsskiftet mai/juni til og med midten av august, kan føre til mislykket hekking. Hvis du oppholder deg på Finnmarksvidda i denne perioden, oppfordres du til å vise særlig aktsomhet. Trekk deg stille unna og gå en omvei hvis du treffer på dverggjess i denne perioden.
- ♦ **Jakt** er en utbredt aktivitet i Finnmark. Alle utøvende jegere har et ansvar for å lære seg dverggåsas utseende og lyd:
www.luontoportti.com/suomi/en/linnut/lesser-white-fronted-geose
Selv om du jakter i ytre fjordområder og ved kysten, kan du plutselig få overflygning av trekkende dverggjess.
- ♦ **Observasjoner** av dverggjess er viktige. Hvis du med stor grad av sikkerhet mener du har sett dverggås med unger eller med tydelig hekkeadferd, så ta kontakt med NOF (73 84 16 40), SNO-Lakselv (91 62 20 03) eller Stabbursnes Naturhus og Museum.

A wide-angle landscape photograph showing a large flock of birds in flight across the sky. Below them, a calm lake is nestled between rolling green and brown hills. The sky is a pale, hazy blue, suggesting dawn or dusk. The overall scene is serene and natural.

Hekkebiotop for dverggås.

Kjært barn har mange navn

Som mange av våre fuglearter har dverggåsa hatt ulike navn opp gjennom årene. Både «**lap-gås**» og «**fjellgås**» har vært brukt som norske navn. **Fjällgås** er forresten i dag det offisielle svenske navnet på arten. Tilsvarende for Finland er; **kiljuhanhi**.

På sørsamisk har dverggåsa fått navnet **skaanja**. I nord-samisk ordbok er dverggås synonymt med; **giljobaš**. Ordet kan oversettes med «den lille gåsa» eller «liten/lav lyd». Navnet; **gálbenjunnečuonjá** eller «kalve-nese-gås» som også benyttes i Finnmark, kan ha oppstått blant reindriftsutøvere. Navnet henviser mest sannsynlig til likheten mellom dverggåsas hvite pannebliss og enkelte reinkalvers karakteristiske hvite nese. I Porsanger benyttes enda et navn på dverggåsa; **gavlačuonjá**. Opprinnelse og betydning av dette ordet er ikke kjent.

Stabbursnes Naturhus og Museum
9710 Indre Billefjord
Telefon: 78 46 47 65
stabburs@online.no

*Brosjyren er laget av Stabbursnes Naturhus og Museum
i samarbeid med Norsk Ornitologisk Forening.*

Utforming: Trond Haugskott.

*Foto og figurer: Ingar Jostein Øien, Tomas Aarvak og
Stabbursnes Naturhus og Museum.*

Stabbursnes Naturhus
og Museum

